

Två alltför vackra svenska adelsmän i Europa

Adelswärd, Viveca *"Alltför adlig, alltför rik, alltför lättjefull": Jacques d'Adelswärd Fersen*. Stockholm: Carlssons Bokförlag 2014 (201 sidor)
Näslund, Erik *Dardel*. Stockholm: Bokförlaget Langenskiöld 2014 (465 sidor)

HÖGT UPPE INTILL ett bergstup på ön Capri låg under många år en romantisk ruin, Villa Lysis. Den var ett av de uppskattade pilgrimsmålen för inte minst de homoerotiskt intresserade som ända sedan antiken dragits till den italienska ön. Ruinen med sitt lockande förfall var motiv för många konstnärer och fotografer, till exempel för den svenske konstnären Per Anders Palmqvist som visade bilderna på Waldemarsudde 1992. Nu är villan hårt restaurerad och drivs av den lokala turismorganisationen på Capri.

Den spektakulära villan byggdes 1905 av den stormrike baronen Jacques d'Adelswärd-Fersen, sedan han fått lämna sitt hemland Frankrike efter en mycket omskriven skandal med underåriga skolpojkar. Han är huvudperson i flera romaner och andra skrifter, bland annat en fransk doktorsavhandling från 2008 av Patricia Marcoz. Mest känd är han kanske från skvallerromanen *Den landsförviste på Capri* (1959) av hans landsman Roger Peyrefittes, som delade hans förkärlek för unga pojkar.

Linköpingsprofessorn Viveka Adelswärd har nu författat en mycket mer seriös och välskriven bok om denne svenskättade, europeiskt berömt gaypersonlighet. Boken är egentligen en uppföljning av historien om ett gammalt släktsmycke som hon som nygift fick av Jacques d'Adelswärds syster. Hon skildrar sakligt men engagerat denna historia,

så typisk för den synliga homoerotiska världen kring sekelskiftet 1900.

Det var i juli 1903 som den franska polisen slog till mot de "mässor" i antik stil som anordnades i en lägenhet vid Avenue de Friedland i Paris överklasskvarter. Med hjälp av en jämnårig, men betydligt fattigare, fransk markis Hamelin de Warren hade Adelswärd bjudit in unga skolpojkar av bättre familj och en och annan gatpojke till ett slags *tableaux vivants*, levande antika tablåer med homoerotiska inslag, till vilka även manliga vänner ur kända familjer ibland var inbjudna. Homosexuella aktiviteter var i och för sig inte straffbara i Frankrike, men vissa av skolpojarna visade sig vara under tretton år. Skandalen var enorm, och nådde snabbt även svenska tidningar – det rörde sig ju faktiskt om en medlem av svenska riddarhuset. Bland det nya som presenteras i Adelswärd's studie är breven från Jacques bror i Paris till släkten i Åtvidaberg, som fortlöpande skildrar skandalen.

Jacques d'Adelswärd, som ofta lade till namnet Fersen hämtat från hans farfarfarfarsmor, kusin med drottning Marie-Antoinettes älskare Axel von Fersen, var en utpräglad dandy, mycket vacker och extremt välklädd. Från sin franska släkt hade han arvt många aktier till vinstgivande stålverk, från sin svenska släkt mörkblont hår och blå ögon. Tidigt faderslös hade han växt upp bland idel kvinnor och blivit mobbad som "flicka" på de många olika internatskolor där han varit elev. Som femtonåring hade han av sina skolkamrater tvingats besöka en bordell och funnit den sexuella akten motbjudande. Trots sin ungdom hade han år 1903 redan hunnit ge ut fem diktsamlingar, i vilka han, utom i den sista, besjungit många unga, blonda gossar med rosenröda läppar. När han arresterades hade han just förlovat sig med en vacker artonårig flicka, som han nu överöste med kärlekspoesi.

Att han själv inte levt något kyskt liv framkom vid läkarundersökningen efter arresteringen. Liksom Hjalmar Bergman vid sina sexuella kontakter med pojkar av arbetarklass i Italien några år senare hade han ådragit sig både skabb, flatlöss och gonorré.

Den ende i den svenska pressen som tog Jacques d'Adelswärd i försvar var den välkände homoerotikern, kåsören och tidningsredaktören Georg Lundström, signaturen Jörgen. Han framhåller att till sådana

sedlighetsmål i Frankrike, förutom ett berättigat hat mot osedligheten, sluter sig "ett oberättigat bölds- och själs-aristokrathat". Detta var man bland Jacques d'Adelswärds franska vänner mycket medvetna om. Det fanns länge hos de radikala kretsarna, särskilt socialdemokraterna som gärna outade homosexuella inom aristokratin, en uppfattning att homosexualitet var en depravation där överklassen för sina njutningar utnyttjade oskyldiga pojkar ur underklassen. I Sverige hade det Mecklenburgska målet 1882–1885, där samhällets toppar i det längsta skyddat en ung adlig förövare, väckt berättigad harm, i Berlin skulle den radikale journalisten Maximilian Hardens angrepp några år senare mot den homosexuella kamarillan kring kejsaren väcka stort uppseende. 1903 var man särskilt orolig över vad Jacques d'Adelswärds mor skulle säga till tidningarna, och även den svenske ministern var behjälplig med att föra henne utom räckhåll för pressen. Ändå hann en tidning återge vad hon skulle ha sagt till undersökningdomaren, där hon fann tanken att sonen skulle dömas absurd – han hade ju faktiskt 40 000 livres i räntekomst årligen, och skulle han inte då få roa sig så som han behagar!

Jacques d'Adelswärd blev till slut dömd och fick tillbringa sex månader omväxlande i fängelse och på sjukhus. Omedelbart efter frigivandet uppsökte han i en dramatisk gest sin före detta fästmö med en enorm blombukett för att vädja till hennes hjärta, blev naturligtvis inte mottagen och gjorde ett svagt försök att begå självmord, som hans svenske släkting uttrycker det: "endast för att på nytt låta tala om sig och i förhoppningen att folk ska ömka honom".

Han kunde inte längre stanna kvar i Frankrike, och ett alternativ som diskuterades var att flytta till Sverige, något som dock avvisades av den svenska slakten. Den nya vistelseorten blev i stället Capri i Italien, den ö som redan härbärgerade så många homosexuella män och lesbiska par och en kosmopolitisk koloni av konstnärer och författare. Men först, och medan hans spektakulära villa på klippbranten höll på att byggas, reste han mer eller mindre jorden runt och lärde sig på Ceylon röka opium regelbundet och tog med sig en singalespojke som tjänare. På sensommaren 1904 besökte han Rom och fann där på gatan en välbyggd femtonårig byggnadsarbetare, Nino Cesarini, som han förälskade sig i

och, med familjens tillstånd, tog med sig till Capri som sin "sekreterare" och livslånga sambo. Men en åldrande dandy är en anomali; det är inte bara den perfekta klädseln som räknas, desto mer den ungdomliga skönheten. Liksom kung Ludvig av Bayern kunde Jacques d'Adelswärd redan i fyrtioårsåldern inte tåla sitt åldrade jag och tog i november 1923 ett sista glas champagne tillsatt med fem gram dödande kokain.

Adelswärd framhåller att en dandy av Jacques typ visserligen är extremt upptagen av sina kläder, sin frisyra och andra aspekter av den egna uppenbarelsen och arbetar hårt på sitt eget varumärke, han är sin egen skapelse. Däremot var han inte passiv som den traditionelle dandyn, utan gav ut femton diktsamlingar och fyra prosaböcker. Han kom också att göra en banbrytande insats för den homosexuella kulturen genom sin egen avantgardistiska tidskrift *Akados: Revue Mensuel d'Art Libre et de Critique*, som dock bara kom ut under ett år 1909 i Paris.

Under senare år har intresset för Jacques d'Adelswärd både som representant för en tidig homosexuell kultur och som författare ökat. Som Adelswärd framhåller har den franska sångerskan Nicole Renaud tonsatt och framfört flera av hans kärleksdikter, som man kan höra på YouTube tillsammans med bilder från Villa Lysis.

Nils von Dardel, åtta år yngre än Jacques d'Adelswärd, var också en bildskön dandy, som konstnärligt iscensatte sitt liv, samtidigt som han målade sköna och märkliga bilder. I likhet med den förre har han under senare år blivit mycket aktuell, liksom även hans roll i sin tids homosexuella kultur. Sedan många år har dansmuseets chef Erik Näslund varit hans främste biograf. År 1988 gav denne ut boken *Dardel*, som tillsammans med genomgången av hans måleri för första gången tydligt tog upp de homosexuella aspekterna. Han har nu 2015 givit ut ny, lätt bearbetad (och praktfullare) version av biografien.

I boken möter vi Svenska balettens skapare Rolf de Maré som den unge Dardels partner och viktiga stöd. Tidningen *Fäderneslandets* spektakulära outande av Dardel – de Maré och deras gemensamma pojkvän dansören och koreografen Jean Börlin på 1920-talet blev ett viktigt inslag i *Sympatiens hemlighetsfulla makt* 1999. Helt naturligt spelade denna historia också en avgörande roll i Näslunds biografi över de Maré, re-

censerad i *lambda nordica* nr 4, 2008. För att få hela historien bör man gärna läsa bägge böckerna.

Så länge Tora Dardel, Dardels tidigare hustru, ännu levde kände Näslund sig föranlåten att i någon mån dämpa den homoerotiska berättelsen. I den nya boken har han tydligare skildrat den europeiska konstnärsvärld med skiftande sexuella intressen som Dardel var en del av. I första kapitlet av den nya versionen skriver han om sin huvudperson:

Han var alkoholist och bisexuell, med tonvikt på det homosexuella. Rädslan för den sidan fick honom ofta att anlägga sin berömda dandy-mask. Det är den Dardel som fanns bakom masken – och som gjorde honom till konstnär – som jag försökt komma på spåren i den här boken och kanske ge ett svar på frågan: ”varför ser Dardels konst ut som den gör?” (Näslund 2014, 15)

Dardel försökte liksom den unge Jacques d’Adelswärd anpassa sig i den heterosexuella världen. Påfallande många av hans målningar handlar om olycklig trånad efter den vackra flickan och om familjelivet. En av hans mest kända målningar, *Den döende dandyn*, skildrar särskilt i originalversionen dandyns smärtfyllda avsked från den homoerotiska världen av enbart vackra pojkar. De homoerotiska inslagen i målningarna kräver ofta en tolkning av dem som själva är bekant med den homoerotiska subkulturen – Dardel är där sällan explicit.

Under sin långa tid i Paris umgicks Dardel nära med den radikala internationella värld av konstnärer, författare och konstkännare som där levde ett ganska öppet homosexuellt liv. Redan före första världskriget kom han, liksom sin nära konstnärsvän och konkurrent om manliga blickar, Ivan Lönnberg, att som erotiskt objekt stå nära två av de dominerande aktörerna för den moderna konsten, konsthandlarna Wilhelm Uhde och Alfred Flechtheim. Genom deras försorg kom de båda unga vackra svenska målarna i kontakt med tidens ledande konstnärer och kunde också föra kunskapen vidare till sina nordiska kolleger i Paris.

Teoretiskt skulle också Dardel och Jacques d’Adelswärd ha kunnat träffas i Paris, men det finns inget som tyder på det.

Men Dardel vistades uppenbarligen också i mera traditionella homoerotiska kretsar, där de svenska inslagen inte var så få. Målningen *Baren* från 1920 visar en finare gaybar i Paris med sin karaktäristiska publik av androgyna ynglingar och äldre herrar. I målningen *Lilla julaftonsklubben* från 1933 skildras det sällskap av mer eller mindre homosexuella äldre svenska herrar i Paris som var medlemmar i den klubb Rolf de Maré instiftat 1927. År 1914 då han kärleksfullt brevväxlade både med sin gamle pojkvän de Maré och den unga författarinnan Ulla Bjerne, samtidigt som han lät sig uppvaktas av Wilhelm Uhde, tog han med Ulla till en lesbisk bar. Giftermålet med Tora Dardel Klinckowström innebar inte någon brytning med den homoerotiska världen – i deras hem i Paris umgicks många kända europeiska homosexuella som Cocteau och Klaus Mann, som i romanen *Der fromme Tanz* från 1926 berättar om sin förälskelse i sin svenske konstnärsvän. Till sällskapet hörde också de mycket androgyna unga norska tvillingarna Rocky Twins, ett skickligt danspar som gärna uppträdde i drag och förekommer i målningen *Oxögat* från 1929.

Dardels kanske mest öppet homoerotiska målning är bilden av den unge nakne dansören i *Fiskaren* 1931, karaktäristiskt nog samma år som han i målningen *Det brinnande hjärtat* skildrar förälskelsen i sin sista partner Edita Morris. Hon var emellertid redan gift med en förmögen amerikansk man, nästan lika androgyn som Nils Dardel själv. Någon skilsmässa kom inte till stånd. De kom att leva ett ganska okonventionellt samliv på tre, tills Dardel avled 54 år gammal 1943. Målningarna från de åren är främst skickliga men konventionella porträtt, utan egentligt intresse i detta sammanhang.

De båda bokutgåvorna är inte bara mycket välskrivna utan också lika exceptionellt vackra som sina huvudpersoner. För den som vill lära känna den europeiska gaykulturen från 1900-talets första hälft och inte minst en dandys värld är de starkt att rekommendera.

GÖRAN SÖDERSTRÖM